

İnsan Onuru: Kaynağı, Sınırı ve Temellendirilmesi Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün
Ankara Üniversitesi İlahiyat Faküitesi Öğretim üyesi İnsanın
kendi kararlarını verebilen, kendine amaçlar belirleyebilen, aklî yeteneklerini
kullanarak işlerini yürütebilen bir varlık oluşu, insan onurunun ahlaki temeli olarak kabul
edilmektedir. İnsan onuru, ahlaki temelde, insanın bir araç değil amaç olarak
görülmesini sağlar. “Biz insanı onurlu/saygın bir varlık olarak yarattık ... ve onu
başka varlıkların çoğunda bulunmayan üstünükler/fazlalıklar ile
donattık.” ‘İnsan Onuru’ Kavramsallaştırmasına Duyulan İhtiyaç
‘İnsan onuru’, insanın kimliğini ve kişiliğini tanımlayan, hiç kimsenin
bahşetmesine bağlı olmadığı için dokunulmazlığı/mahremiyeti de kendiliğinden garantiye
alınmış olan insanın verili yapısıdır. Bazı şeylerin onuru, bazılarının ise değeri vardır. Kendisine az
ya da çok paha biçilebilen şeyler, değer kategorisi içinde yer alır. İnsanın
başka varlıklardan bütünüyle farklılığını göstermek üzere onun
için değer değil onur terimini kullanırız. Özellikle son yıllarda insanın beden ve
hakları itibariyle istismar edildiğine ilişkin kanaatlerin yaygınlaşması, insan onuru kavramını,
insana dair bir koruma duvarı vazifesi görme üzere gündeme taşımıştır.
Örneğin, sperm bankacılığı, taşıyıcı annelik, kök hücre, klonlama, kozmetik
(estetik) cerrahi gibi alanlarda, insanlık sınır deneyimleri yaşamaya başlamıştır. Tıptaki bu
gelişmelere paralel olarak insanın bedeni üzerindeki haklarının sınırı tartışmaya
açılmıştır. Aynı şekilde politik bağlamda bütün insanların eşit olduğu
söylemi, kendine pratik zeminde hiçbir şekilde karşılık bulamamış, insanın hiç
değilse asgari seviyede yararlanacağı temel hakların garantörü olarak insan onuru
kavramı, burada eşitliğin yerine ikame edilmiştir. İnsanlığa karşı işlenen suçlar, nefret
suçları gibi, insanların birbirlerine karşı uyguladıkları maddi ve manevi her türlü
şiddete karşı da artık insan onuru terimine sığınılmakta ve bu yönde yasal
düzenlemelere gitmenin zorunluluğu kabul edilmektedir. Bu ve benzeri gerekçelerle
kaçınılmaz olarak bu süreçte, ‘insan onuru’ terimi, insanın
dokunulmazlığını/mahremiyetini korumayı amaçlayan kırmızı çizgi terimi olarak iş
görmeğe başlamıştır. Bu yönüyle de terim, bir tür savunma (apoloji)
özelliği taşımaktadır. Bu savunmanın tıpta nasıl çalıştığına bir bakalım. Modern
söylem, bedenin insan üzerinde hakkı olduğu yönündeki kanaatin aksine,
insanın bedeni üzerindeki hakkı olduğunu bir öncül olarak kabul eder ve beden
üzerinde sınırsız tasarruf yetkisi olduğunu düşünür.^[1] İnsanın kendi bedeni
veya başka insan bedenleri üzerindeki haklarının sınırını belirlemek, gerçekten
büyük bir sorundur. Bu noktada tıp, ahlak, hukuk, din vb. alanlar işin içerisine
zorunlu olarak girmektedir. Tıbbî gelişmelerin önünü bloke etmeyecek ama
aynı zamanda hukuki ve ahlaki sorunlar doğurmayacak uygulamaların önünü
açmak gerekir. Bu dengeyi sağlama adına, bireyciliğin çok yüceltildiği bu yeni
söylemi dengeleyecek unsurlar olarak dinî ve ahlaki standartların otoritesine
ihtiyaç duyulmaktadır. Bu üst otoritelere başvurularak, insanın bedenine yahut başka
bedenlere her istediğini yapmasına sınır getirilmektedir. İnsanların onurlarına dayalı dokunulamaz
hakları Kur’an’da, ‘Hudûdullah/Allah’ın sınırları’ olarak
ifadesini bulmaktadır.^[2] ‘Sadaka verirken insanları incitmeme’ emri, Abdullah İbn
Mektum’un incinmesine sebep olan olayın ardından Hz. Peygamber’e yapılan
ilahî sitem gibi, Allah’ın insan lehine yaptığı bütün müdahaleler,

insan onurunun Kur'an'ın ihsan kavramını oluşturur. Daha açık ifadeyle hududullah (Allah'ın sınırları) ifadesi, insan onurunun korumaya alındığı sınırlardır. İnsan onuru kavramsallaştırması, bu onuru insana bahşeden bir Varlık fikrinden hareket etmekte ve dokunulmazlığını buraya dayandırmaktadır. İnsanın onurunu koruyacak ilkelere kaynaklık eden bu otoriteler; yerine göre din, yerine göre ahlak, yerine göre devlet olarak örneğin şeriat. Ama meselenin bu otoritelere başvurularak tartışılması, konuyu başka bir mecraya taşımaktadır. İnsan onurunu korumada bu kadar çok otoritenin sızması, insan onuru açısından sorunlu bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, hem otorite kullanımının önemi; ancak aynı zamanda insanın tıbbi ve zihniyetten elde edeceği başarıları bloke ettiği iddia edilerek insan onuru kavramsallaştırması, bazı düşüncelerce reddedilmektedir. [3] Bunlara göre insan onuru ifadesi, subjektif/indivüel/temelsizdir; totaliter eğilimlere hizmet edecek şekilde kullanılmaya müsaittir ve topluma tahakkümde bulunmak isteyenlerin eline kozlar vermektedir. [4] İnsan Onurunun Din ve Ahlaki Zemini İnsanın kendi kararlarını verebilen, kendine amaçlar belirleyebilen, akli yeteneklerini kullanarak işlerini yürütmeyebilen bir varlık oluşu, insan onurunun ahlaki temeli olarak kabul edilmektedir. İnsan onuru, ahlaki temelde, insanın bir amaç değil amaç olarak görülmemesini sağlar. Bu ahlaki temele göre, insanın arzuları ve amaçları vardır: Başka şeyler de bu arzulara ve amaçlara araçlardır. Araç olanlar bilinçsiz varlıklardır. Bu durumda hiçbir insan, doğuştan getirdiği bu onur sebebiyle, başkalarının amaçlarına hizmet edecek bir araca dönüşmez. 'Sana nasıl davranılmasını istiyorsan sen de başkalarına öyle davran' altın kuralı, insan onurunun uygulama zemini. İnsan onuruna aykırı duran uygulamalar, ancak bu zeminde anlaşılabilir. Şöyle ki, başkasına zarar veren kişi, kendisine zarar verilmesinin kapısını aralamış olmaktadır. Bu durumda kendisine yapılanın insan onuruna aykırı oluşu, onun başkasına yaptığı insan onuruna aykırı oluşuyla bağlantılıdır. İnsanın dört duvar arasına hapsedilmesi insan onuruna aykırıdır; ancak böyle bir insan hapse atılmayı gerektirecek bir eylemde bulunarak zaten kendisine onursuzca davranılmasına sebep olmuştur. Hümanizm Üzerine Mektup adlı çalışmada Martin Heidegger, bir dünyası olmayan aksine sadece bir evre içinde konumlanan hayvanın aksine, insanın kendine has bir dünyasından bahsederken, aslında insanın varlığı oluşuna işaret etmektedir. İnsanın bu dünyasını, içinde bulunduğu tabiat ve bu tabiata anlam yükleyen metafizik oluşturur. İnsana, evrende yer tutan bütün diğer varlıklardan farklı olduğunu hissettiren, bu metafiziksel kökenidir. Bu köken; haysiyet, şeref, kendine saygı gibi norm ve değerlerin kaynağıdır. İnsan onuru dediğimiz şeyin kendini hissettirmesi için anılan bu normların, maddede hak eden birer değere dönüşmesi gerekir. Nebîleri ve nebevîleri; değerlerle donananları, etkin tarih yapıcıları olarak farklılaştıran, insana onurlu bir varlık olduğunu hissettirecek bu değerler için verdikleri maddedir. Bu metafiziksel veya dinî köken, kutsal metinlerce daha açık dile getirilir ve insanın evrende tuttuğu sekin yere sık sık referansta bulunulur. Tevrat'ın, 'Allah'ın insanı kendi imgesinde yarattığı' ifadesi; [5] Yahudi-Hristiyan gelenek içinde insan onurunun dinî temeli olarak kabul edilir ve kevod ha-beriyot (yaratılmış olanın onuru) ifadesiyle karşılanır. İnsan onurunun kaynağının Tanrı olduğunu göstermek üzere İbranicede kevod ha-adam (insanın onuru) yerine, kevod ha-beriyot (yaratılmış olanın onuru) ifadesi kullanılmaktadır. Kur'an'ın, insanın diğer varlıklar içindeki sekin yerini göstermek üzere kullandığı terimler çok daha fazladır. İnsanın halifeliği, emaneti yüklenmiş olması, akli yetilerinin (İbb, fu, sadr, kalb, nefs, hicr) yanı sıra sürekli vahiyle

desteklenmiş olması (İütuf ve fadl)[6] bu yerin farklılığını göstermektedir. İnsanlar Onura Eşit Olarak Sahip midirler? Bilindiği gibi, insan onuru hukukta ‘doğal hukuk’ adı altında temellendirilmektedir. Doğal/fitrî hâlimiz, insanların eşitliği fikrinin en güçlü zeminidir. Zira doğal/fitrî olanın üzerine giydirilen her kimlik (din, mezhep, meşrep, etnisite vs.), insanların eşit olduğu savını biraz daha zedelemektedir. Dinlerin mutlak hakikat iddiaları, cennete kimin hak kazandığı gibi tartışmaları, bu çerçevede hatırlamak yeterlidir. Eşitlik fikrinin bu kabuller üzerinden zedelenmesini önlemek üzere, insanın bütün bu kabullerden önceki hâline yani fitrî/doğal durumuna inerek insanın onurunu temellendirme zorunluluğu doğmaktadır ve bu temellendirme zorunluluğu, hangi kimlikten (din, mezhep, etnisite, vs.) olursa olsun, yapılan hak ihlalinin insan onuruna yapılmış bir ihlal olduğunu ve insan olan herkesin bu hak ihlaline karşı çıkabilmesini sağlayacak temel hakların varlığının kabulü sonucunu doğurmuştur. Can, mal (mülkîyet), nesil, akıl (düşünce) gibi temel hak ve özgürükler söyleminin kaynağı bu zemindir. Bu tespitten sonra, insanlar onura eşit olarak sahip midirler? sorusuna daha yakından bakabiliriz. Sorunun cevabı, insanların eşit olup olmadıkları sorusuna verilecek cevapla bağlantılıdır. Yine bu soruya cevap verirken dikkate alacağımız bir nokta da, insanların diğer varlık sınıflarıyla aralarındaki farktır. İnsanlar, diğer varlıklardan derece olarak mı sınıf olarak mı farklıdır? Bu sınıf farklılığı bütün insanlar için geçerlidir ve bu durum onları diğer varlıklardan farklı olmaları yönüyle eşitler. Peki, diğer varlıklardan farklılıkta eşitlik, bütün insanları birbirine de eşitler mi? sorumuzu insan onuru bağlamına alarak sorarsak, sadece insan olmak, herkesi aynı derecede saygın yapar mı? Yoksa insanı ‘onurlu’ yapan ve daha saygın kılan, insanlığa eklenen artı değerler midir? Kur’an açısından bakıldığında insan, olmağı yönüyle herkes onurlu/saygınlığı ilahi korumaya alınmış bir varlık olarak yaratılmaktadır. İnsanın onuruna göndermede bulunan ayet, onu diğer varlıklarla da karşılaştırmaktadır. Bu durumda onurun ilk kaynağı, insanın diğer varlıklardan farklılığı ve taşıdığı artı donanımlardır: “Biz insanı onurlu/saygın bir varlık olarak yarattık ... ve onu başka varlıkların çoğunda bulunmayan üstünükler/fazlalıklar ile donattık.” [7] İnsanoğlu, ‘onurlu/saygın’ kılınmıştır, bu doğru; ama saygın varlığın saygınlığını kaybettiği anların olduğu da bir o kadar gerçektir. Bu durumda onur, doğrudan kazanımlarla ve eylemlerle ilişkilendirilmekte ve insan onurunun kaynağı ‘ahlak’a gömülü hâle gelmektedir. Ahlakı ortaya çıkaran ve anlamlı kılan da, insanın farklı eylemler arasında ayırım yapabilecek özgür bir iradeye sahip olması yani gerçek anlamda fail olmasıdır. Ahlak felsefecileri açısından meseleye bakıldığında, faile ahlaki eylemleri üzerinden onur kazandıran şey de, ya kötülüklerden kaçınmak (I. Kant’ta olduğu gibi) ya da iyi işler yapmak (A. Gewirth’te olduğu gibi) şeklinde tezahür eder. Dinin insan onuruna yaptığı ek, özgür iradesi, özgür iradesiyle seçtiği eylemler ve bütün bunların onun Allah’la olan ilişkisine verdiği renktir. Bu durumda insan onuru bir potansiyel olarak ortaya çıkmakta; bunun aktüel hâle gelmesi ise iman ve eylemlerle olmaktadır. “ Biz insanı en güzel ve kalıcı değerlerle donattık. Bunun ardından onu (yaptıklarıyla sebebiyle) aşağıların aşağısına indirdik. İman eden ve salih amel işleyenlere ise kesintisiz bir ödül (onuru muhafaza ederek esfilîne düşmeme ödülü) verdik.” [8] Kur’an açısından bakıldığında onurun varlığı ve devamı şu aktlara bağlanmaktadır: İman etmek; doğruya yönelmek; değer üretmek ve hayatın üzerine oturduğu değerleri korumak için mücadele vermek. Doğru iman, insanda sorgulama kudretini ve hakikate yakın sonuçlar üretme kabiliyetini yaratır. İçinde yaşadıkları toplumsal yapıları aşma kudretini gösteren

mağara arkadaşlarından (ashab-ı kehf) bahseden ayet, onların iman etmiş olmalarının, onlarda önce hakikat arayışını tetiklediğini sonra da bu anlayışa uygun eylemlerde bulunma cesareti yarattığını anlatır: "Onlar iman ettiler biz de doğruyu bulma kabiliyetlerini (hidayet) artırdık" (Kehf 18.13) ve keşfedilebilecek hakikatlere ulaşmalarını mümkün kılacak bir irtibat imkânını onların kalplerine yerleştirdik" (Kehf 18.14). Kalbin irtibat görevi; artırır bu doğru bağlılık, ardından verili olmayan daha bir ok doğrunun keşfini mümkün kılmaktadır. Bu keşif yoldur ki, mağara arkadaşları, "Bizim Rabbimiz, kalplerin ve yerin Rabbidir ..." [9] hakikatini dile getirme yeteneğini ve bu hakikati dile getirme cesaretini (kıyam edebilme yeteneği; izlemek) gösterdiler. Hakikatin, insanın hem zihninde hem de kalbinde yer tutmasının getirdiği bu kudret, insana en derin sorgulamaları yapabilme, bunun ardından yanlış bağlılıklardan kurtulabilme ve doğru bağlılıklar geliştirebilme yeteneği ve cesareti verir. Ayette mağara arkadaşlarıyla ilgili anılan izlemek; ifadeyi bir ayağa kalkışı ve yeni değerler (aynı kelimedenden ziyade kıymetli dayalı olarak) gösterme görevi; gösterir. Hakikati bulma (akli yetenek; ve bunu dile getirme kudreti (kalp; yetenek;), insanın yapmış olduklarının doğru mu yanlış mı olduğunu gösteren bir basiret geliştirmesini mümkün kılar; zira mağara arkadaşları, bu yeteneklerin sonunda şunu dillendirmektedirler: Bunun bunlardan sonra biz, asla başka birine yakarmayız (kesin inanılmaz). Yerini ve görevi yaradınının başka biri olduğunu söylememiz artık söz konusu olmaz (kesin bilgililer). [10] Bu ayette, doğru iman, doğru düşünme, doğru değerler ve bunları gösterme ve bunları gösterme azmi, insanın onurunun kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir arayış içinde olanlar, ilahî; iken diriltilecek ve doğruyu bulmalarını sağlayacak bir ışıkla donatılanlar olarak ilan edilmektedir: "O (hidayetle) dirilttiğimiz, kendisine insanlar arasında yaradılacak bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalmış ve ondan uzaklaşmayan kimse gibi olur mu?" [11] Kur'an'ın, insanın onurunu imana, doğru düşünme ve değerler ile eylemlere bağlaması, varoluşunluğun insan onuru tanımlamasıyla kesilmektedir. İnsanı, düşünmelerinin ve eylemlerinin toplamı olarak tanımlayan varoluşunluk, içinde yaşadığı toplumsal şartların belirlemesini aşma yollarındaki iradenin insanı tanımlamak için kullanılacak en iyi unsur olduğunu kabul etmektedir. İnsan hareketinin temelindeki bu iradeye yapılan vurgunun, varoluşunluğun en belirleyeni olduğunu biliyoruz. M. Heidegger, J.P. Sartre ve G. Marcel, modern zamanlardaki bu varlık hissini ve anlamın kaybediliyor oluşunu eleştirmektedirler. Buna göre, varlık statik değil, dinamik bir tanım alanıdır. İnsan, tabiatdaki statik sebep-sonuç; kanunlarına indirgenemeyecek, yahut evrensel kavramlar altında tanımlanamayacak dinamik bir yapıya sahiptir. Böylece insandan bir varlık olarak bahsetmek, aslında ondan bir potansiyel yahut oluş olarak bahsetmek demektir. Buradan insanın kimliği ve neliği tartışmasına geçerek insan onurunu salt nominal bir kabulün tesine geçiren onu aktarılabilir. [DEVAMI İÇİN TIKLA](#)

[1] İnsanın bedeni üzerindeki haklarının kontrolsüz ne ne tür şeyler yapmaları tetikleyip insanlığı bir drama sürükleyeceğini Nispeti; 119. ayetten takip edebiliriz: "Allah şeytanı lanetlemiştir; o da: "Yemin ederim ki, kullarından belli bir pay edineceğim; onları saptıracağım, onları şeytanlar peşinde koşturacağım, onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar ve Allah'ın yaratmasını değiştirecekler" dedi. Kim Allah'ı bırakır da şeytanı dost edinirse elbette apaçık bir kayba uğramıştır" (Hayvan klonlamasında hükümetin

hayvanların kulağı yarılarak alındığını burada hatırlamakta yarar var.) [2] Bkz. Bakara 2/187; Talâk 65/1. [3] Bkz. Steven Pinker, "The Stupidity of Human Dignity", The New Republic, 2008. [4] Totaliter kullanımlara karşı insanı korumak üzere felsefi ve dini temelde insan onuru terimini ilk kullananlardan biri olan İtalyan düşünür Pico della Mirandola'yı burada anmak gerekir. Düşünürün, 1509'dan sonra Oration on the Dignity of Man (İnsan Onuru Üzerine Sözler) adıyla yayımlanan çalışması, insan felsefesi olması ve Hristiyanlığın temel kabulleriyle atışmasıyla önemlenmektedir. Pico della Mirandola (1463-1494), Hristiyan düşünürler içinde Yahudi teolojinin mistik eğilimlerini içinde barındıran Kabala öğretisini en iyi bilen ve kendi doktrini içinde eriten bir isimdir. Teolojik olarak Allah'ın isimleri, sıfatları ve teslis meselesini Yahudi teolojisini dikkate alarak yeniden yorumlamaya çalışmıştır. Pico'yu bizim aımızdan önemli kılan şey ise, hümanizmin kaynağı olarak referans alan bu önemli ismin hocasının İbn Rüşd, Yahudi düşünür Elia del Medigo olmasıdır. İbn Rüşd, Siger de Brabant'ından Fransa'yı; Spinoza'ından Hollanda'yı etkilediği gibi Elia del Medigo'undan İtalyan rnesansını tetiklemiş görünmektedir. Batı'da insan onuru kavramsallaştırmasını yapanların, İbn Rüşd'ünün tilmizleri olduklarını dikkatten kaçırmamak gerekir. [5] Tekvin 1/26. [6] Nisâ 4/83. [7] İsrâ 17/70. [8] Tâh 95/4-6. [9] Kehf 18/14. [10] Kehf 18/14. [11] Enâm 6/122.

[islam ve Hayat,Güncel Vaaz ve Hutbeler](#)